

بهمن ۱۳۵۷ مشهد به روایت یک تصویر کمتر دیده شده

شادباش بازگشت امام از فراز بالکن شهرداری

مرضیه ترابی| برخی پژوهشگران معتقدند که انقلاب اسلامی در مشهد، با قیام خونین دهم دی ماه سال ۱۳۵۷ به پیروزی رسید و اداره شهر و زیرساخت‌های آن، عملاً به دست مردم افتاد. به این ترتیب، تکاپو و تلاش‌های رژیم برای بقا در دومین کلان‌شهر ایران، راه به جایی نبرد. با این حال چنین نگاهی بسیار کلی است و نمی‌تواند بخش مهمی از حوادث رخ داده بین «۱۰دی تا ۲۲ بهمن سال ۱۳۵۷ را در مشهد توضیح دهد. در این مدت، مناطق مختلفی از شهر، به‌ویژه صحن موزه در حرم رضوی –رواق امام خمینی امروزی– کانون تجمعات گسترده علیه رژیم پهلوی بود و درگیری با بقایای رژیم نیز، در نواحی بی‌شماری از مشهد ادامه داشت. با انتشار اخبار مربوط به بازگشت امام خمینی در روزهای نخست بهمن، بر تعداد و گستره اجتماعات و راهپیمایی‌ها افزوده شد. مأموران فرمانداری نظامی مشهد کوشیدند در ۱۱بهمن، با یک حمله سنگین به بیت آیت‌ا...العظمی سیدعبدالله شیرازی در بالاخیابان و به شهادت رساندن عده‌ای از مردم و ایجاد رعب و وحشت، از شتاب انقلاب در مشهد بکاهند، اما عملاً با این اقدام بر آتش انقلاب دمیدند. روز ۱۲بهمن ۱۳۵۷، همه حواس‌ها به فرودگاه مهرآباد تهران و ورود تاریخی امام خمینی بود. تقریباً در تمام خیابان‌های شهر نشانه‌های شادی در قالب چراغانی، آذین‌بندی و اجتماعات گوناگون به چشم می‌خورد. شاید کمترکسی بداند که نخستین بار بعد از مردم حاضر در بهشت زهراي تهران، این خراسانی‌ها بودند که اولین سخنرانی امام را بعد از ورود به ایران شنیدند؛ تعدادی از جوانان خوش‌ذوق سبزواری که از چند هفته قبل توانسته بودند رادیوی محلی ایجاد کنند، صوت سخنرانی را از طریق تلفن گرفتند و بلافاصله در این رادیو پخش کردند. در مشهد، میدان «مجسمه»، –که نام آن به‌دنبال جنایات رژیم در ۹ و ۱۰دی، به میدان «شهدا» تغییر پیدا کرد– یکی از کانون‌های اصلی برگزاری مراسم شادباش بازگشت امام و سخنرانی شخصیت‌های برجسته انقلابی مشهد بود. بالکن ساختمان شهرداری، از دیرباز به عنوان محلی مهم و کاربردی برای برگزاری برنامه‌ها و سخنرانی‌های ویژه استفاده می‌شد؛ به‌عنوان نمونه در جریان نهضت ملی شدن صنعت نفت و به‌ویژه در خرداد۱۳۳۰، این بالکن محل سخنرانی در میتینگ‌های پرشوری بود که در آن‌ها ده‌ها هزارنفر از مردم مشهد حضور داشتند. در این میتینگ‌ها برخی شخصیت‌های برجسته آن دوران، مانند مرحوم استاد محمدتقی شریعتی و زنده‌یاد حاجی عابدزاده، سخنرانی کرده بودند. این مکان، روز ۱۲بهمن سال ۱۳۵۷، دوباره به کانون یکی از تجمعات پرشور و هیجان‌انگیز تاریخ مشهد تبدیل شد. هزاران نفر از شهروندان، نزدیک ظهر در این مکان تجمع کردند و بعد از شنیدن سخنرانی و قرائت قطعه‌نامه، به سوی حرم مطهر رفتند و در صحن موزه به سر دادن شعارهای انقلابی پرداختند. تصویر امروز نمایی از بالکن شهرداری، ساعتی قبل از برگزاری آن مراسم پرشور را نشان می‌دهد؛ پلاکاردها، پارچه‌نوشته‌ها، تصاویر و الگوی تزئین این بالکن مشهور، نیازمند شرح و توضیح نیست و می‌تواند به بهترین شکل، گویای شرایط پرهیجان مردم مشهد در آن ایام باشد؛ به‌خصوص شعار «هرکه با حق درافتد، نابود شود»، که بر روی پارچه‌نوشته‌ای بزرگ، روی ترده‌های بالکن خودنمایی می‌کند.

سرانجام ۲۰روز پیگیری شهرآرا درباره وضعیت تکیه تاریخی و تازه‌ثبت‌ملی‌شده داروغه

گم شدن ردیک بنای تاریخی در هزارتوی اداره اوقاف

تکیه داروغه و هیئت امنایی که حفظش کردند

هیئت امنای حسینیۀ داروغه چندین سال پیش شکل گرفت تا اوضاع و احوال تکیه ناخوش احوال پایین خیابان را سامان ببخشد. در این مدت مراسم هیئت پنجشنبه هر هفته برگزار می‌شود تا شعله کم‌سوی نیت وقف (برای عزاداری) خاموش نشود حتی گاهگاهی که سازه کهنسال حسینیۀ به رنج زمان دچار شده و بخش‌هایی از آن آسیب دیده است، همین هیئت امنای میان عزاداران، پولی جمع کرده‌اند و بر زخم‌های ساختمان گذاشته‌اند تا فرونریزد. نمی‌توان بر هیئت امنای خرده‌گرفت و از زحمات آن‌ها چشم پوشید اما باید این حقیقت را صریح گفت که نتیجه این نوع مرهم گذاشتن غیراصولی، سازه‌ای پریشان است که اگرچه پایه‌های اصلی آن به دوره قاجار بازمی‌گردد، سروشکل پینه‌بسته‌ای دارد و آشفتنگی، حریف اول را در توصیف وضعیت آن می‌زند. اکنون بنای تکیه داروغه به یک رسیدگی کارشناسانه و علمی نیاز دارد تا به روزهای اوج خودش بازگردد. طبق اظهار خادم تا سال‌های نخست پس از انقلاب، تولیت این حسینیۀ با علی اصغر غفوریان بوده است. نوشته سردری که در دوره پهلوی بر آن نصب شده است و نام تولیت آن را همین فرد بیان می‌کند، این گفته را تأیید می‌کند. خادم در ادامه می‌گوید، «در سال‌های پس از انقلاب، آقای غفوریان مدارک حسینیۀ و وقف‌نامه قدیمی آن را به بزرگ خانواده اقوام شکوهی داد و او هم این مدارک را به اداره اوقاف برد و تحویل این اداره داد. تولیت تکیه اکنون با اداره اوقاف است.»

چند واحد تجاری هم بر سر زمین حسینیۀ و آب‌انبار آن است که به نظر می‌رسد وقف حسینیۀ شده‌اند. به یکی از مغازه‌های تسبیح فروشی که در مجموعه واحد‌های تجاری حسینیۀ داروغه است، سر می‌زنیم. فروشنده، یکی از ساکنان قدیمی پایین خیابان است که بارها از حوض انبار آن آب برداشته است؛ حوض انباری که با حدود سی پله و یک شیر نقره‌ای در پایین آن، منتظر بوده تا تشنگی کوزه‌های ساکنان کوچه را برطرف کند. او مدتی است در این مغازه مستاجر است. صاحب مغازه هرسال مبلغی را به اداره اوقاف می‌پردازد تا کارکوشش را در این محل ادامه بدهد. این شواهد، اوقافی بودن حسینیۀ و مغازه‌های آن را تأیید می‌کند.

افزون بر این باید گفت در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی که برویای اهالی زیاد بوده، این مکان یکی از فضا‌های هویتی آن بوده است، جایی که عزاداری و نماز جماعت در آن برقرار می‌شده و افزون بر این، میزبان بسیج محله و شرکت تعاونی آن بوده است تا امنیت و نیازمندی‌های مردم محله کشمیری را فراهم کند.

بنای تکیه، ساختار سالمی دارد

رضا صادقی، کارشناس ارشد مرمت بناهای تاریخی، همراه ما پشت در حسینیۀ می‌ایستد تا خادم آن را به رویمان بکشد. در این تکیه تاریخی قدم می‌زنیم و نگاهی به سازه کنونی آن می‌اندازیم. از نگاه صادقی بنای تکیه مانند دیگر حسینیۀ‌ها حدفاصل خانه و مسجد است، یک فضای گردهمایی مذهبی که در مشهد نقش ویژه‌ای داشته است. او احتمال اینکه این فضا یک خانه بوده که با تغییر کاربری به شکل تکیه درآمده را هم مطرح می‌کند و می‌گوید: «ممکن است این بنا بر روی یک خانه شکل گرفته باشد. اما این مسئله سندیت ندارد.»

این کارشناس مرمت بیش از اینکه ارزش ساختمانی و نفاست ساخت این تکیه قاجاری را مهم بداند، به موضوع خاطره شهری و هویت محله آن اهمیت می‌دهد. صادقی در ادامه، به نوع مرمتی که این بنا نیاز دارد، اشاره می‌کند و می‌گوید: «این ساختمان بیش از مرمت تاریخی به مرمت هنری نیاز دارد و بیش از استحکام بخشی، نازک‌کاری و ایجاد پوسته‌های متناسب با بنا لازم دارد. ساختار در وضعیت قبلی است و فقط مسئله الحاقات و تغییرات در بدنه است که باید برچیده و تعویض شود». تکیه از لحاظ ساختار سالم است اما تغییرات بنا به مسیر نگهداری آن، خلل وارد و آن را به هرج و مرج بصری دچار کرده است که باید اصلاح شود. او درباره مراحل اصلاح این آشفتنگی‌ها توضیح می‌دهد: «ما ابتدا نیاز به مستندنگاری و تهیه نقشه بنا داریم تا بتوانیم تصمیم‌های اولیه را بگیریم. مرمت همراه با طرح باید برای تکیه اجرا شود تا مداخلات و شروع اقدامات با تصمیم‌ها هم‌زمان شود و این دو همراه هم باید جلو برود تا بنا به نظم و نسق برسد. ما برای بسیاری از بناهایی که جنبه هنری دارند، این کار را انجام می‌دهیم، مانند هماهنگ کردن چیدمان در یک خانه است. نقطه شروع نیز حذف زوائد و الحاقات است.»

در این بنا در و پنجره فلزی، سرامیک‌های نامتناسب با زمان و مکان، نور نامناسب، کف‌سازی حیاط ناهمخوان با فضا وجود دارد که جای آن را باید اجزا و پوسته‌های مرتبط با فضا بگیرد. صادقی درباره اجرای این روند هم توضیح می‌دهد: «ایجاد تقویت در قسمت‌های نشست یا ریزش و آماده‌سازی زیرساخت برای قسمت‌هایی که از بین رفته‌اند و می‌خواهیم زیرسازی کنیم، ترمیم و ایجاد قسمت‌های از بین رفته، ایجاد نما‌های متناسب، اضافه شدن ملحقات در و پنجره متناسب با بنا، ایزولاسیون و رفع مشکلات تأسیساتی بنا و ایجاد تأسیسات متناسب با بنا، هماهنگ با دوره ساخت نیز باید انجام شود. می‌دانید که حسینیۀ‌ها و تکایای مشهد در نمایشان، آجر، مقدار مختصری کاشی و چوب دیده می‌شود و همه این اجزا را این حسینیۀ داشته است و باید به این فضا برگردد. جمع‌آوری مستندات تاریخی، بخش دیگری از کار است و مصاحبه با افراد محلی و قدیمی می‌تواند برای کشف جزئیات مربوط به بنا مثر باشد.»

سیده‌نعیمه زینبی| خبر ثبت حسینیۀ داروغه کمتر از یک ماه پیش منتشر شد. با این بهانه به سراغ این تکیه تاریخی رفتیم و در ۲۴دی سال ۱۴۰۲ در صفحه تاریخ و هویت روزنامه شهرآرا از پیشینه و وضعیت کنونی آن نوشتیم. این بنا یکی از بازمانده‌های دوره قاجار است و بیش از ۱۵۰سال قدمت دارد ولی حال خوشی ندارد. در شماره قبلی، قول دادیم قسمت دوم این گزارش را بنویسیم و این بار به سراغ مسئولان سازمان‌های مرتبط برویم و پاسخ آنان را درباره رسیدگی به وضعیت تکیه جویا شویم. اداره اوقاف، متولی این بنای وقفی و سازمان میراث فرهنگی، حافظ وجهه تاریخی آن است که تلاش کردیم دیدگاه مسئولان آن‌ها را در نوشته پیش‌رو انعکاس دهیم. همچنین به‌همراه رضا صادقی، متخصص مرمت ابنیه تاریخی، دیدار با تکیه را تازه کردیم تا نظر یک کارشناس را نیز درباره وضعیت آن و چگونگی مرمتش بدانیم.

حسینیۀ ساختار قاجاری دارد

قدمت یک تکیه صد و پنجاه ساله قاجاری در مشهد که همچنان بنیان قدیمی آن حفظ شده است، یکی از مزیت‌های وجود این عنصر در شهر ماست. صادقی درباره این مزیت و دیگر امتیازهای بنا می‌گوید: «بسیاری از حسینیۀ‌های مشهد، دستخوش تغییر و معاصرسازی شده‌اند. اما این تکیه با اینکه ۱۵۰سال قدمت دارد، ساختار اصلی‌اش حفظ شده است که آن را بسیار خاص می‌کند. یکی از مزایای تکیه، وجود حیاط مشخص است و جزو تکیه‌های سالم ساخت دوره قاجار مشهد محسوب می‌شود و خودش یک الگوی ساخت ویژه است. احتمالاً مستنداتی هم برای آن پیدا می‌شود که بدانیم چندین سال قبل چه چهره‌ای داشته است. ویژگی دیگر تکیه، آن است که ممکن است در دوره‌ای تعویض شده باشد ولی اصالت دارد. این در پرتینه شده و ناشی از قدمت است. این در قابلیت نگهداری و مرمت دارد. از سوی دیگر در ره باغ بهشت که مورد توجه زائران است، قرار دارد.»

همه ما می‌دانیم از بافت تاریخی در مشهد دیگر خبری نیست و باید از سلول‌های تاریخی به‌جای مانده در آن حرف زد. به‌گفته صادقی، وظیفه نسل ما سرشماری آنچه مانده است، نیست و باید همان را بر مدیریت تعمیرات و نگهداری بقایای تاریخی شهر بگذاریم. بنابراین قرار گرفتن تکیه داروغه در کنار چند عنصر هویتی و تاریخی دیگر، یکی از ویژگی‌های مهم آن است که نباید ساده از کنار آن گذر کرد. «این بنا موقعیت خوبی در کنار چند اثر شاخص دیگر دارد. اینجا بخشی از محله کشمیری هاست و اجزایی شامل خانه داروغه، حسینیۀ داروغه، آب‌انبار، چند دهانه تجاری باقی مانده از گذشته و چند خانه دیگر در کنار هم قرار گرفته‌اند و باید نگاه مجموعه‌ای به آن داشته باشیم. این مجموعه‌ها می‌توانند با هم کار کنند و این نگاه باید در اولویت باشد تا نقش فرهنگی خودش را اجرا کند.»

چند سؤال بی‌پاسخ از اداره اوقاف

با این داده‌ها به سراغ اداره اوقاف می‌رویم. این گوشه از گزارش باید خالی بماند تا نشانه‌ای باشد از جای خالی‌ای که در پاسخگویی این اداره وجود دارد. دو هفته پیگیری خبرنگار شهرآرا از این نهاد که او را با مسئولان مختلف این اداره آشنا کرده است، راه به جایی نمی‌برد. ما چند سؤال درباره تکیه تاریخی داروغه –که طبق اظهار شاهدان، مسئولیت آن برعهده اداره اوقاف است– در ذهن داریم. تماس با روابط عمومی، ما را به رئیس ناحیه ۳ اوقاف که مساجد و تکایا زیرنظر اوست، رهنمون می‌کند. تماس‌های مکرر سپس ما را به واحد حقوقی و فرهنگی این اداره متصل می‌کند و پس از آن نیز مسئولی ازبی مسئولی دیگر، هیچ‌کدام از افراد پاسخ مناسبی برای علاقه‌مندان هویت که بارها طمع تلخ تخریب اثری تاریخی را در این شهر چشیده‌اند، ندارند. این نگرانی بسیار پرقت و وجود دارد که یکی دیگر از ساختمان‌های هویتی این شهر به قعر تاریخ برود و سرنوشت آن با تخریب گره بخورد.

چند سؤال ساده درباره حسینیۀ وجود دارد که آن‌ها را دوباره اینجا می‌نویسیم و همچنان منتظر پاسخ می‌مانیم. شاید مسئولی در این اداره پیدا شود که پاسخ آن را بداند. نخست می‌خواهیم بدانیم متولی حسینیۀ اکنون چه کسی است؟ دوم، حسینیۀ را چه کسی و در چه زمانی وقف کرده است و آیا وقف‌نامه‌ای برای آن وجود دارد؟ آیا از وقف‌نامه کهنه‌ای که طبق نظر کهنسالان حسینیۀ بر روی پوست آهو نوشته و تحویل اوقاف داده شده است، خبری هست؟ به غیر از وقف‌نامه آیا مدارک یا اسنادی از گذشته این بنای تاریخی در آن نهاد وجود دارد؟ طبق اظهار قدیمی‌های محله، این حسینیۀ در گذشته دارای تعدادی موقوفه بوده که درآمد آن باید صرف هزینه‌های آن می‌شده است. درباره این موقوفه‌ها چه می‌گویید؟ باتوجه به ثبت ملی شدن این اثر و ضرورت مرمت آن و اینکه این بنا بخشی از تاریخ شهر و هویت مذهبی آن است، آیا اوقاف برنامه‌ای برای آن دارد؟

در نخستین جلسه با اوقاف، موضوع حسینیۀ مطرح می‌شود

حسینیۀ داروغه موضوعی است که باعث تماس با احسان زهره‌وندی، سرپرست معاونت میراث فرهنگی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی خراسان رضوی، می‌شود. او درباره حفاظتی که میراث برای این تکیه قاجاری در نظر دارد، می‌گوید: «حسینیۀ داروغه اخیراً به ثبت میراث ملی رسیده است و ما با ثبت این اثر و حرمی که برایش قائل هستیم، همه حمایت‌های قانونی را برایش فراهم کردیم. طبیعی است اگر شخصی بخواهد به آن آسیب بزند، طبق قانون با او برخورد خواهد شد، ضمن اینکه حسینیۀ داروغه در همه طرح‌های بالادستی هم تثبیت و حفظ شده است.»

زهره‌وندی نیز بر مالکیت اداره اوقاف بر این تکیه و وظیفه این سازمان برای تعمیر و نگهداری آن تأکید می‌کند و از تفاهم‌نامه میراث با اداره اوقاف خبر می‌دهد: «اداره اوقاف موظف است طرح‌های مرمتی خود را به تأیید میراث فرهنگی برساند. اخیراً نیز یک تفاهم‌نامه میان میراث و اداره اوقاف بسته شده است و ما اکنون همکاری‌های لازم را در برخی بناها در سطح استان مانند باالقمان شروع کرده‌ایم و درحال انجام توافقاتی برای دیگر بناها هستیم. این تکیه نیز ان شاء... در برنامه قرار خواهد گرفت.»

تأکید بیشتر ما بر حسینیۀ داروغه که سرپرست معاونت میراث فرهنگی نیز برگشت‌پذیر بودن وضعیت آن را تأیید می‌کند، به صحبت‌های تکمیلی دیگری می‌انجامد: «ما با اوقاف، تفاهم‌نامه‌ای در سطح وزارت خانه امضا کرده‌ایم. خودمان هم تفاهم‌نامه را در سطح استان ایجاد کردیم و جلسات مشترک ما نیز درحال شکل گرفتن است. حتماً در اولین جلسه، مسئله تکیه داروغه را مطرح می‌کنیم و ان شاء... با همکاری اداره اوقاف، کار مرمت آن شروع شود. از کمک‌های بازآفرینی هم می‌توان برای تکیه کمک گرفت، چون این سازمان نیز همراه است.»

زهره‌وندی قول پیگیری جدی برای بازسازی تکیه داروغه را می‌دهد و از کمک‌هایی که سازمان میراث فرهنگی می‌تواند بکند، حرف می‌زند: «ما همکاری از دستان ساخته باشد، انجام می‌دهیم. در مرحله نخست، ثبت را انجام دادیم و حرم را مشخص کردیم. اکنون شورای فنی مان در اختیارشان است و اگر آن‌ها طرح مرمتشان را ارائه کنند، در شورای فنی بررسی می‌کنیم. در کمک‌های فنی و مصالح نیز با آن‌ها مشارکت خواهیم کرد تا این حسینیۀ به وضعیت خوبی برسد.»

